

BEVEZETÉS

Az Angol közmondások szótár főbb jellemzői

A szótár a mai angol nyelv leggyakoribb 1000 közmondását, 700 szállóigéjét és 300 szólását tartalmazza. A közmondásokat, szólásokat és szállóigéket összefoglaló néven frazémáknak nevezzük. A szótár – a nyelvtanulók igényeit figyelembe véve – megadja, közli a 2000 angol frazéma

- szó szerinti magyar fordítását,
- jelentését,
- ha ismert, a forrását,
- magyar megfelelőjét.

Abban az esetben, ha az angol közmondásnak, szólásnak vagy szállóigének a magyar nyelvben nincs megfelelője, a szótár hasonló, szinonim jelentésű magyar frazéma közlésével segíti a szótár használatát. Ha ismert, akkor a szótár feltünteti az angol frazémák eredetét, forrását és vélt szerzőjét is. A latin eredetű közmondások, szólások és szállóigék esetében közöljük a pontos latin megfelelőt.

A korai közmondásgyűjtemények

A ma használatos közmondások egy részének az eredete tisztázatlan, másik részének valamely klasszikus ókori szerző bölcsessége a forrása. A régi velős kifejezések szóbeli továbbadás révén és nyomtatott kiadványok útján jutottak el hozzánk. A középkorban az ókori tömör és frappáns közmondásokat a latin nyelv oktatására is felhasználták.

A legkorábbi egyiptomi közmondásgyűjteményeket időszámításunk előtt 2500 évvel állították össze. Régészeti ásatások felszínre hoztak olyan 3500 éves agyagtáblákat, amelyek sumer közmondásokat, bölcsességeket tartalmaznak. A Biblia számos fontos mondata a későbbi évszázadokban széles körben elterjedt, és sok nyelven közmondássá vált. A *Proverbs of Alfred* című kézirat – amely az egyik első angol nyelvű erkölcsi fogalmazvány – 1150 és 1180 között készült. JOHN HEYWOOD közmondásos párbeszédeit, amelyeket ebben a könyvben gyakran idézünk, 1546-ban adták ki. Az első nagyszabású amerikai közmondásgyűjtemény, BENJAMIN FRANKLIN *Poor Richard's* című évkönyve 1732 és 1757 között jelent meg.

Nyomatásban az első magyar szólás- és közmondásgyűjteményt BARANYAI DECSI JÁNOS adta ki 1598-ban Bártfán. Ez három nyelven, a magyar mellett görögül és latinul tartalmazza a bölcsességeket. A reformkor lendületével és a magyar nemzeti érzés megerősödésével a 19. század első felében három jelentős magyar közmondásgyűjtemény készült el BARÓTI SZABÓ DÁVID (1803), DUGONICS ANDRÁS (1820) és ERDÉLYI JÁNOS (1851) szerkesztésében.

A felsorolt angol és magyar közmondásgyűjtemények jelentős mértékben hozzájárultak a ma is ismert és forgatott szótárak elkészítéséhez.

A közmondások, szólások, szállóigék stilisztikai jellemzői

A közmondások a legtöbb nyelven az alábbi eszközöket használják fel arra, hogy hatásukat növeljék, a memorizálást elősegítsék:

Rím:

Fair faces go places. (saying)

[Akinek szép az arca, sokra viszi.]

‘A szép arc, az előnyös külső hozzásegít a sikerhez.’

Haste makes waste. (saying)

[A sietség pazarlással jár.]

~ *Lassan járj, tovább érsz. Lassan, de biztosan.*

Alliteráció:

Curiosity killed the cat. (proverb, 1909)

[A kíváncsiság ölte meg a macskát.]

~ *Aki kíváncsi, hamar megöregszik.*

Manners make the man. (saying by William of Wykeham, 1350)

[Modora teszi az embert.]

‘Viselkedéséből ítélik meg az embert.’

Ismétlés:

Facts are facts. (proverb, 1930)

[A tények tények.]

~ *A tényekkel nem lehet vitatkozni. A tények makacs dolgok.*

Enough is enough. (saying, 1375)

[Amiből elég, abból elég.]

~ *Jóából is megárt a sok.*

Ellentét:

Much cry, little wool. (proverb)

[Sok sírás, kevés gyapjú.]

~ *Sok hűhó semmiért.*

Great boast, small roast. (proverb, 1532)

[Nagy hengegés, kis pecsenye.]

‘A kérkedő ember keveset produkál.’

Tömörség, rövidség:

Seeing is believing. (saying, 1732)

[Meglátni – elhinni.]

Hiszem, ha látom.

Beauty is power. (saying by Helena Rubinstein, 1904)

[A szépség – hatalom.]

Marriage is a lottery. (saying, 1605)

[A házasság lutri.]

Humor:

The first step toward divorce is getting engaged. (saying)

[A váláshoz vezető első lépés az eljegyzés.]

Everybody hates me because I am so universally liked. (saying by Peter De Vries, 1967)
[Éngem azért gyűlöl mindenki, mert olyan népszerű vagyok.]

Szójáték:

Better a witty fool than a foolish wit. (saying by Shakespeare, 1601)
[Jobb egy szellemes bolond, mint egy bolondos szellem.]

Those who make peaceful revolution impossible, will make violent revolution inevitable. (saying by John F. Kennedy, 1962)
[Aki a békés forradalmat nem teszi lehetővé, az az erőszakos forradalmat elkerülhetetlenné teszi.]

A közmondások ma ismert formája több évszázad alatt csiszolódott ki, hosszú idő alatt fejlődött ki tömör, ritmusos, esetleg rímes alakjuk. Az általános kijelentő beszédfordulatok egy része közmondásos felszólító formát öltött:

To burn the candle at both ends. →
Don't burn your candle at both ends. (saying, 1594)
Ne égess mindkét végén a gyertyát.

To rob Peter to pay Paul. →
Don't rob Peter to pay Paul. (saying, 1380)
[Ne rabold ki Pétert, hogy Pálnak fizess.]
'Ne ess egyik adósságból a másikba. Ne vegyél el az egyikről, hogy a másiknak adhass.'

To put all one's eggs in one basket. →
Don't put all your eggs in one basket. (proverb)
[Ne tedd minden tojásodat egy kosárba.]
~ Ne tegyél fel mindent egy lapra.

Napjaink népszerű modern szállóigéinek és szólásainak elterjedését elősegítették a tömegtájékoztatási eszközök (az újságok, rádió, televízió és az internet). Ez történt az alábbi szólások esetében is:

Your guess is as good as mine. (saying, 1920's)
[A te feltevésed épp olyan jó, mint az enyém.]
'Én sem tudok többet a dologról, mint te.'

Keep your chin up. (saying, 1940's)

[Tartsd fenn az állad.]

~ Fel a fejjel.

That's the name of the game. (saying, 1962)

[Ez a játszma neve.]

'Erről van itt szó. Ez a dolog lényege.'

Útmutató a szótár használatához

A közmondások, a szólások és a szállóigék nyelvi kötöttsége és a két nyelvterület eltérő kulturális háttere miatt nem minden angol frazémának létezik a magyar nyelvben is élő és szó szerinti megfelelője. Ezért, szem előtt tartva a nyelvtanulók és a magyar anyanyelvűek szempontjait, a következő jelöléseket alkalmazzuk szótárunkban:

1. Nem használunk külön jelet, ha az angol és a magyar közmondás szó szerint megegyezik, és mindkét nyelven ugyanaz a jelentése; a magyar közmondást dőlten közöljük:

A good wine needs no bush. (proverb, 1426)

Jó bornak nem kell cégér.

Knowledge is power. (Biblical proverb)

A tudás hatalom.

Better late than never. (proverb, 1200)

Jobb későn, mint soha.

2. Ha az angol közmondásnak nincs magyar megfelelője, akkor megadjuk a szó szerinti magyar fordítását. Ezt a fordítást szögletes zárójelben közöljük:

Laziness travels so slowly that poverty overtakes him. (saying by Benjamin Franklin, 1756)

[A lustaság olyan lassú, hogy a szegénység utoléri.]

One man's junk is another man's treasure. (saying)

[Az egyiknek szemét, a másiknak drága kincs.]

Silence is the most perfect expression of scorn. (saying by Bernard Shaw, 1921)
[A hallgatás a megvetés legtökéletesebb kifejezése.]

3. Abban az esetben, ha az angol szólásnak nincs magyar megfelelője, és a szó szerinti fordítás magyarázatra szorul, megadjuk a közmondás jelentését, értelmezését. A jelentést felső vesszők, aposztrófok között adjuk közre.

A man who is his own lawyer has a fool for a client. (saying by Leigh Hunt, 1850)
[Aki saját maga ügyvédje, annak bolond az ügyfele.]
'Saját dolgaiban senki nem tárgyilagos.'

Don't kiss and tell: honor in love is silence. (saying, 1616)
[Ne beszéld ki, ha csókolóztál: a szerelemben a titoktartás a becsület.]
'Ne áruld el hálósobai titkaidat.'

Don't throw a monkey wrench in the works. (proverb attributed to Philander Chase Johnson, 1930's)
[Ne dobj franciakulcsot a szerkezetbe.]
'Ne bolygasd meg azt, ami simán halad.'

4. Amikor az angol közmondásnak nincs teljesen egyenértékű magyar megfelelője, akkor gyakran megadunk az angol közmondáshoz hasonló jelentésű magyar közmondást. Ezeket a szinonim közmondásokat hullámos vonal, tilde vezeti be.

Tomorrow never comes. (proverb, 1539)
[A holnap soha nem jön.]
'A mai lehetőség holnap már nem áll rendelkezésedre.'
~ *Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra!*

Don't fall into your own trap. (proverb)
[Ne ess a saját csapdádba.]
~ *Aki másnak vermet ás, maga esik bele.*

It takes two to tango / to make a bargain. (proverb, 1920's)
[A tangózáshoz / alkudozáshoz két személy kell.]
~ *Kettőn áll a vásár.*

5. Szótárunk feltünteti az angol frazémák típusát, két nagy kategóriába sorolva:

- saying: szólás;
- proverb: közmondás vagy szállóige.

A kategóriajelölés mellett tájékoztatásul feltüntetjük az angol közmondás első fellelhető írásos előfordulásának idejét is. Közöljük – ha ismert – az előfordulást tartalmazó művet és a mű szerzőjét.

Deep rivers move with silent majesty. (proverb, 1574)

[A mély folyók csendes méltósággal folynak.]

‘A művelt ember nem kelt feltűnést.’

Satire is a sort of glass, wherein beholders do generally discover everybody’s face but their own. (saying by Jonathan Swift, 1704)

[A szatíra olyan üveg, amelyben a betekintők mindenki arcát felismerik, kivéve a sajátjukat.]

Let him who is without sin cast the first stone. (Biblical proverb)

Az vesse rá az első követ, aki bűntelen.

A rose by any other name would smell as sweet. (saying by Shakespeare, 1594)

[A rózsza illata ugyanolyan édes, legyen bármi más a neve.]

‘Nem a neve a fontos, hanem a lénye.’

6. Az ókori latin eredetű közmondások esetében – ha ismert – közöljük a szerzőt, a művet, és legtöbbször megadjuk latin nyelven is a közmondást.

Silence gives / means consent. (Latin proverb: Qui tacet, consentire videtur.)

[A hallgatás beleegyezést jelent.]

A hallgatás beleegyezés.

Habit is second nature. (Latin saying by Aristotle, 384–322 B.C.: Consuetudo est altera natura. cf. Aristotle: On Memory)

[A szokás (második) természetünk.]

The mountain labored and brought forth a (ridiculous) mouse. (Latin saying by Horace, 65–14 B.C.: Parturient montes, nascetur ridiculus mus. Horace: Epistles)
Vajúdtak a hegyek és szültek egy egeret.
'A hatalmas erőfeszítésnek alig volt valami eredménye.'

Az *Angol közmondások* szótárában az ismert eredetű angol közmondások, szólások és szállóigék közül 62-nek a Biblia a forrása; 40 ókori latin; Chaucertől 40; míg Shakespeare-től 37 származik.

A szótár célja

Az idegen nyelvű közmondások, szólások, illetve szállóigék ismerete és pontos használata egy-egy nyelv magas szintű tudását bizonyítja. Szótárunk hozzásegíti használóját, hogy napjaink világnyelvét, az angolt jól megértse és profi módon használja, ezzel kiemelkedjen azok széles táborából, akik az angol nyelvet úgy használják, hogy csupán a szavakat teszik egymás mellé. Az angol közmondások, szólások használatával színesíthetjük idegen nyelvű beszédünket, sőt egy-egy váratlan kommunikációs helyzetet frappánsan oldhatunk meg egy jól megválasztott közmondással.

A magyar és az angol nyelv frazémáinak összevetése izgalmas szellemi feladat. Ugyanakkor mindkét nyelv évszázados és újabb „bölcsségei” hozzásegíthetnek bennünket, hogy megoldást találjunk zaklatott korunk kisebb-nagyobb problémáira.

Albany, New York
2013. július

Nagy György